

GÁL SÁNDOR

Eltemetett világ

II.

„Az ember örök méltósága [...], hogy történetre tehet szert,
az isteni pedig benne, hogy ő maga [...] folytonosságot adhat e történetnek.”

S. Kierkegaard: *Vagy-vagy*

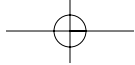
Hogy újra „csehek lettünk”, annak első jele az volt, hogy csehszlovák katonai alakulat érkezett a faluba, pontosabban a Pincesor felett húzódó, Dunára néző dombra, ahol megfigyelő állást építettek ki. S nem ok nélkül, hiszen Magyarország ellenséges állam volt, azaz hogy ismét azzá lett. Ezzel egy időben megalakult a Miestny Národny Vybor – Helyi Nemzeti Bizottság –, néhány gyorsan betelepített szlovák partizán közreműködésével. (Később derült ki, hogy ezek a „partizánok” a Hlinka Gárda tagjai voltak, s aki közülük vállalta a déli magyar zónába való áttelepülést, azt nem ítélték el háborús bűnösnek, ellentétben a Kassai Kormányprogramban foglaltakkal.) Az új hatalmi szerv, a HNB elnöke, szerencsénkre, Klucsak Feró bácsi lett, aki már majdnem igazi Búcsinak számított, bárha a tanyája a Lehenekben volt. S valóban csak „volt”, mert a nevezetes tankcsata idején a tanya épületeinek java megsemmisült. Arra pedig határozottan emlékszem, hogy az öreg Talapka nem lett tagja az MNV-nek. Hogy szlovák létére miért maradt ki a testületből, annak okát magával vitte az agyag-mély birodalomba.

A május kilencedikén „kidobolt béke” itt véget is ért.

Nyomatott hirdetések jelentek meg, amelyek arról szóltak, hogy a magyarok elárulták a Köztársaságot, s ezért – együtt a németekkel – elveszítik állampolgárságukat, nem vehetnek részt a közigazgatásban, nem lehetnek iskoláik, egyesületeik, sajtójuk, s birtokaikat elkobozzák. Akik pedig 1938 után jöttek erre a területre, azokat kitoloncolják Magyarországra. Mindezen túl, aki német vagy magyar nemzetiségű, az egyben háborús bűnös is.

Mindebből kitetszik, hogy kilátásaink a jövőt illetően nem voltak valami fényesek.

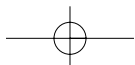
A nagy átrendeződés első jelei azok voltak, hogy a velünk határos, keletre húzódó nagybirtokokat elkobozták, és Partizán Birtokká nyilvánították – Búcsi puszta, szarvasi puszta, Peres, Csenke egyszeriben „Partizánske statky” lett. A tulajdonosváltás így egy sok évtizedes gazdasági kapcsolatrendszeret változtatott meg. Hiszen falum népességének jelentős része ezeken a birtokokon dolgozott cselédként, napszámosként, nyaranta pedig részes aratóként. Ami, ha szűkösen is, de biztosította számukra – számunkra – a megélhetést. A birtokváltással ez a kölcsönösség megváltozott. Bizonytalanná vált, hogy magyarokat az új tulajdonos alkalmaz-e majd, s ha alkalmaz is, milyen javadalmazás keretei között. És mi lesz a sok csonka család sorsa? Mi lesz a sorsa az özvegyeknek és az árváknak?

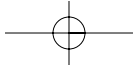

Gyermekként természetesen mindezt nem úgy éreztem, ahogy szülőfalum felnőtt többsége. A napok egymásutánjában zajló egyéb események és látványok ereje volt a vonzóbb számomra, számunkra. S azokból akadt bőségesen. Szinte minden nap elhozta a maga különlegességét, a maga „nagyon érdekes” látványját. Emlékszem arra például – ez úgy 1943 nyarán lehetett –, amikor templomtoronyból „leszedték” a harangokat. Csupán a „nagyharang” maradt a helyén, a másik kettőből valamiféle harci eszközt készítettek. Talán ágyút, talán ágyúgolyót vagy lánctalpat. Amikor a „középső” harangot eresztették le a toronyból, a kötélszakadt, s a harang – lezuhanván – különös kondulás kíséretében kettéhasadt. Mindezeket az emlékeket pedig az idézte fel benne, hogy Soós Károly esperes úr ebben az ellenünk készülő megváltozott republikában kihirdette a templom rendbetételét. Ugyanis a hat hétig tartó harcok alatt több találat is érte az Isten házáat. A tornyot a kupola felett érte egy ágyúgolyó, így a kupola feletti rész ferdén lógott, az egykori villámhárítón kívül talán csak az Isten lelke tartotta még odafönt. A torony csúcsán levő csillag is félig leszakadt. A templom tetejét is találat érte, s az Úr asztalára délidőben besütött a nap. De az eső is beesett a süttöi márványból készült keresztlő kehelybe... Az utcai bejárat felőli karzaton levő orgonát pedig egy robbanás teljesen összerontotta. A különböző nagyságú ónsípok szanaszéjjel heverték a karzat padlóján. Törtétek persze egyéb rongálások is, de azok mértéke nem volt olyan jelentős, mint az előbb felsoroltaké. Soós esperes úr tehát arra szólította fel híveit, hogy amit lehet, s ahogy lehet, hozzanak helyre a templomon és a templomban. Legelsőnek a kupolát kellett volna befoltozni, hogy az eső ne zavarja a híveket az istentisztelet alatt. Csakhogy az elszánás és a jó akarat gerenda, deszka és pala nélkül nem jelentett valami sokat. Végül is – úgy emlékszem rá – a gránát szakajtott a rést kátránypapírral fedték be, „ideiglenesen”. A toronnyal semmit se tudtak kezdeni. Ha szél támadt, lengette a villámhárító drótján függő csillagot. A meglevő gondok ellenére a gyülekezet kitakarította a templomot, a megmaradt padokat a helyükre rakták, s a következő vasárnapon az esperes úr prédikációja után felzengett a XC. zsoltár – „Té benned bízunk eleitől fogva...” A gyász és a reménység régi-új otthoni himnusza. Mert hogy a jogfosztottság szigora következtében himnusztalan állapotba kerültünk...

Nyár elején az elveszettnek-eltűntnek hitt Lajos bátyám épen, egészségesen hazajött. Nem esett fogságba, hanem az történt vele, hogy a Debrecenben megalakított új magyar hadseregbe került, ám amikor kiderült, hogy csehszlovákiai illetőségű, hazatelepítették. Nagy volt az öröm, Böske néném – Lajos bátyám felesége – a fekete ruhát tarkára váltotta, és unokatestvéreim, Ica és Lajos – azazhogy Ocsi – mostantól nem voltak már hadiárvák.

Klucska Fero bácsi, a HNB elnöke Lajkó bátyámat – lévén katonaviselt férfi – azonnal megbízta egy csoport vezetésével, amelynek az lett a feladata, hogy a faluban s a határban a háború alatt elesett szovjet hősök sírját felkutassa, majd kihantolja azokat. A már oszlásnak indult volt katonákat aztán az iskola udvarára szállították, gyalulatlan deszkekoporsókba fektették őket, és a gazdák szekereken

befuvarozták a megboldogultakat Párkányba, az ott létesített szovjet katonai temetőbe.

Sok halottat láttam a mögöttünk hagyott télen, de azok nem riasztottak, hiszen holtukban is „emberek” voltak még. A fagy ugyan kezük s arcuk színét megváltoztatta – a szemekét soha! –, de csendjük, mozdulatlanságuk valami módon békét sugárzott. Azt is meg merem kockáztatni, hogy szépséget és tisztaságot. Talán a halál, az öröklét fenségét...

A kihantolást követően ugyanezek a halottak – mert ugyanazok voltak – félig elbomlott állapotukban bűzt, romlást, rettenetet terjesztettek és okoztak. Amikor a templomkertből a négykerekű kiskocsin az esperes kertjén át az iskola udvarára fuvarozták a hullákat, megtörtént, hogy valamelyiknek leszakadt a karja, a lába, de láttam olyat is, amikor az egyiknek elgurult a feje. És azt is hallom, és szinte egyvégtében, ha erre gondolok, ahogy Kovács Károly bácsi – Soóky nagyapám szomszédja, lévén ácsmester – a koporsók fedelét leszögezi: Kop-kopkop-kop... És újra: kop-kopkop-kop...

A lovas szekerekre három ilyen nyers deszkából készült koporsó fért fel. A rettenetes bűztől a lovak riadoztak, s amerre a szekér haladt az utcán, a kutyák panaszosan nyűszítettek.

Egyszer, valamikor a hatvanas évek közepén jártam a párkányi szovjet temetőben. Emlékszem, a tisztek külön sírt kaptak, a műkövön rang, név, a közkatonák pedig közös sírban nyugsznak... Csak azt nem tudtam kitalálni, hogy az iskola udvarára fuvarozott halottak közül miként választották ki, hogy melyik a közkatoná, s melyik a tiszt?!

A kérdés megválaszolhatatlan.

Én azt hiszem, hogy ebben az eltemetett világban már mindenki egyenlő.

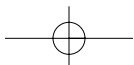
Csont és – csont.

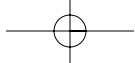
A mindenkori történelem hitelvesztése pedig abból fakad, hogy nem azok írják, akik megélték, hanem azok, aki nem tudnak már különbséget tenni a valóság és a legenda között.

„Én vagyok a fű – írja Sandburg –, a munkát bízátok rám...”

Oda le, az eltemetett világba azonban a füvek gyökerei sem érnek el... És nem hallani Kovács szomszéd kalapácsának az időn át lüktető ritmusát: „Kop... kopkop...kop...”

Bár a leheni nagy tankcsatát láttam, de közlőrl annak valóságát – pontosabban: következményét – jóval később vehettem szemügyre. Korábban már említettem, hogy Talapka Emil padszomszédom volt egykor, s hogy a nagy ütközet után tanyájuk gyakorlatilag megsemmisült. Ennek ellenére egy alkalommal Emil azzal állt elém, hogy nézzünk körül szülőhelyén. Emilnek akkor már volt szlovák cimborája is Hrcka Janó személyében, akik nemrégien lettek „búcsiak”. A kertész házat kapták meg valamilyen hadi érdemeik következtében. Janót nem kedveltem, mert március végén, amikor a Nagylegelő tocsogói között bíbictojásokat kerestünk, valami miatt – okát ma sem tudom – Janó egy bíbictojással úgy szemem dobott, hogy sokáig nem láttam rendesen. A nyúlós, ragacsos tojás szétfolyt az arco-

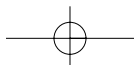

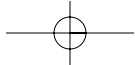
mon, s jó ideig eltartott, amíg tisztára mostam magamat. Emil rábeszélésére azonban ezt a megalázó élményt félretettem, s így hármasban indultuk a roncs tankok megszemlélésére. Ezen túl pedig némi használható és értékesíthető zsákmány is fokozta igyekezetünket. Azonban amit Jóska unokatestvéremmel az Öregtemetőből annak idején láttunk, közelről egészen más volt – egészen más! Hátborzongató és döbbenetes. A robbanások következtében a szétnyílt páncélkolosszusok némelyik, akárha óriási acélvirág volna, a leszakadt forgótornyok pedig óriási vakondtúrásoknak tűntek... S ami a roncsok körül szerteszét hevert, vagy az egyik forgótorny csapóajtájához odaégett bőrkesztyű, egy emberi kézzel, csuklóból leszakadva... Tovább pedig a fel nem robbant lőszer. Hrcka Janó pedig azzal kezdett szórakozni, hogy egy-egy ilyen ágyúgolyót bedobott a széthasadt tank belsejébe. Közben találtam egy ép rakétapisztolyt, igazi bőrtokban. Azonnal ki is szerettem volna próbálni, ezért a harcocsi túloldalára mentem, ám mielőtt a rakétapisztolyt elsűthettem volna, pokoli robbanás ereje döntött a földre. Az egyik lövedék, amit Janó a tankba vágott, felrobbant. Nekem, azon túl, hogy a légnymás földhöz vágott, s zúgott a fülem, meg szédelegtem is egy kicsit, egyéb bajom nem esett. De Janót és Emilt a szétrobbant lövedék szilánkjai elérték, és mind a ketten a földön feküdtek, különös, furcsa pózban, ruhájuk cafatokra tépve, s több sebből véreztek. De éltek! Emil fel is tudott ülni, de Janónak csak a nyöszörgése jelezte, hogy a szilánkok nem ölték meg. Alig egy kőhajításra szántott valaki – ma már nem tudom megmondani, ki volt – hát szaladtam hozzá segítségért, de láttam, hogy hívás nélkül is jön. Gyorsan leakasztotta a lovakat az eke elől, s a szekérbe fogta azokat, majd a tank mellé került, a két sebesültet a szekér aljába fektettük, s meg sem álltunk a parókiáig, ahol Soós Jenő doktor bekötözte a két kölkök sebeit, aztán pedig beszekereztek velük a komáromi kórházba. Ahogy később kiderült, Emil sebei könnyebbek voltak, a szilánkok a combját szakították fel, meg a vállát s egy helyen az arcát. Janónak azonban egy szilánk a bal bokája felett széttroncsolta az alsó lábszárcsontot, s egyéb, súlyos sebei is voltak. Végül is azt mondhatom, hogy az egész leheni tankszemlénk szerencsésen végződött. A fülzúgásom hamar elmúlt, Emil teljesen felépült, Janó azonban örökre sánta maradt. Számomra – akkor – komoly veszteségnek számított, hogy a rakétapisztoly, együtt az igazi bőrtokkal a sürgős mentési munkák közepette szőrénszálán eltűnt...

Később, felnőtt koromban, többször felmerült bennem az a gondolat, hogy miként végződött volna az a napom, ha történetesen én is a harcocsi másikkal ácsorgok?! S az a kép is vissza-visszatér még most is elém, ahogy a robbanást követően a gyerekek ott feküdtek a földön, s ahogy felettük gomolygott a füst, s szinte érzem az ekzait édeskés illatát is a levegőben...

(...Emil, tényleges katonai szolgálatát töltve – utász volt –, egy pontonhíd építés közben vízbe fulladt. Janóék pedig később – ha jól emlékszem – elköltöztek a faluból, így az ő további sorsa, élete, előttem ismeretlen.)

Azt sem illik elhallgatnom, hogy odahaza nem kaptam dicséretet a kalandot követően. Természetesen szigorúan megtiltották szüleim a határban való további kóborlásokat, de az ilyen tilalmak úgy elmúltak, akár a futó fecskevihar, amely

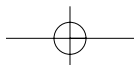
ugyan megpettyezi az út porát, de: volt – nincs! Ahogy jött, el is tűnt, villámlásával, mennydörgésével együtt. Ebből következően Jacsóval és Betával hamarosan folytattuk a gyűjtő- és felfedező útjainkat, hol erre, hol amarra. Fegyver- és löszergyűjteményünk így folyamatosan gyarapodott. Ezt a tökéletes és megunhatatlan szabadságot azonban Soós esperes úr abbéli elhatározása fenyegette, hogy az egész lézengő gyermekhadat ismét az iskola falai közé szándékozott terelni. Természetesen közös összefogásra buzdítva az egész gyülekezetet, aminek lényege az volt, hogy a háború által lóistállóvá lealacsonyított tantermeket kitakarították, aztán a padlót vastagon bekenték fáradt olajjal, hogy a deszkákba beívódott trágyabűzt semlegesítsék. A tanítás újrakezdését azonban két komoly ok is akadályozta. Az első, hogy Nagy Lajos nyugalmazott rektortanítón kívül nem volt, aki taníthatott volna, másodjára, hogy az oroszok az iskola minden fölszerelését – asztalokat, padokat, székeket – a hat hetes állóháború alatt eltűzelték. Végül mégis betelereltek valahányunkat az egyik ammóniaillatú tanterembe, s úgy történt a tanítás, hogy korcsoportokként egybe terelt bennünket a rektor úr – az elsősöktől a nyolcadikosokig –, és állva tanultuk a legszükségesebbeket. Például mi az ábécét, a felettünk levők az egyszeregyet – felváltva. Lehettünk nyolcvan vagy még többen is az egyetlen tanteremben, amely ebben az új békében akár – bár akkor még ezt aligha is sejthetük – sorsunk, jövőnk abszurd metaforájának is felfogható lett volna...

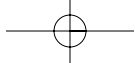
Soós Károly esperes úr és Nagy Lajos rektor úr kísérlete azonban néhány nap elmúltával értelmét veszítette. Az áprilisban elfogadott Kassai Kormányprogram XV. fejezete szerint a magyar nyelvű oktatást megszüntették az új Csehszlovákiában. A hitelesség kedvéért az eredeti szöveg: „Zatvoria sa vsetky nemecké a madarské skoly v ceskych a slovenskych mestách...” (Bezáratik minden német és magyar iskola a cseh és a szlovák településeken...) A. Kovác: Koscky vládný program 1977, 136.

Ennek a barbárságnak a lényegét nem értettem, mert nem is érthettem. Az állva tanulás abszurditása azonban a Kassai Kormányprogram XV. fejezetéhez mérten elhanyagolható csekélység volt. Ám akkor sokkal jobban örültem annak, hogy „nem kell tanulni”. Az a tény, hogy ott és akkor nemzedékeket analfabetizmusra ítélte a létező csehszlovák államfasizmus vagy államkommunizmus – teljesen lényegtelen minek nevezzük –, számomra felfoghatatlan volt még. Azt hiszem azonban, hogy szüleim nemzedéke számára is ugyanilyen felfoghatatlannak számított. A jogfosztottság, a kollektív háborús bűnösség ránk oktrojált paragrafusaival együtt!

A hagyományos falu közössége a hagyományos gazdálkodás folyamatában élt, s a határok, a politika boszorkánykonyhájában kifőzött embertelenségek ezeket az íratlan törvényeket, hagyományokat, szokásokat nem tudták – 1945-ben még nem! – megbontani. Később azonban teljesen szétrombolták ezt a jól működő rendszert. Hogy hogyan és miként, arról majd később még ejtek pár szót.

Az utcára került nemzedékkel nem tudtak mit kezdeni szüleink. Hanem ahogy a nyári tennivalók sora megszorodott, a csellengő kölköket, elsősorban az idősebbeket, munkára fogták. A magam fajta gyerkőcök azonban még gyengék voltak

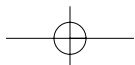

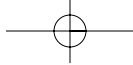
az egész napos kapálásra, fattyazásra, később az aratás inat szakasztó folyamatos elviselésére. Mivel Nagy Lajos rektor úr úgy vélte, hogy valamilyen formában mégis csak folytatni kéne a tanítást, hát a saját házát jelölte ki tanodának a Rozmaring utca sarkán. Ha jól emlékszem nyolcan vagy tízen jártunk hozzá a szobából átalakított „tanterembe”, ahol az írás és olvasás mellett a számtan alapjait igyekezett fejünkbe plántálni. A havi tandíjat pedig gyerekenként negyven kiló morzsolt kukoricában határozta meg. Talán két vagy három hónapig működött ez az illegális magyar tanoda szülőfalumban a jogfosztottság korai szakaszában, s azt hiszem, nemzetiségi oktatásunknak egyedülálló – feltehetően egyetlen – intézményeként. Végül is számomra és még néhány kortársam számára ez a pár hónap adta meg az anyanyelvi oktatás semmivel sem pótolható első élményét és szépségét. S azt, hogy rendesen megtanultam írni és olvasni.

Mivel nekünk kevés földünk volt ahhoz, hogy eltartson bennünket, apám már korábban is sok mindennel megpróbálkozott, hogy mindennapi szükségleteinket elő tudja teremteni. Kereskedett állatokkal, földet bérelt, de volt részes arató is. Amikor a környékbeli nagyobb birtokokat államosították – Búcsi pusztát, ez az esztergomi érsekségé volt, aztán a Botka pusztát, a Láng pusztát meg a peresi pusztát, apám a Láng, a Botka és a Búcsi pusztából egyesített Partizán birtokra (Partizánske statky) szegődött el dohányosnak. Ezt a sikert ismét a cseh nyelvtudásával érte el, ugyanis a „parstar” igazgatója cseh nemzetiségű volt. A saját kevéske földünk mellett ez a lehetőség abban az időben valamiféle biztonságot jelentett – ezen túl pedig rengeteg munkát, hajnaltól napestig.

A háború még nem ért véget, amikor dédnagyanyám meghalt. Az egyik májusi reggelen nem ébredt fel, hiába szólítottam. Nehezen békültem meg azzal a gondolattal, hogy elhagyott bennünket, mert mindig azt hittem, hogy Szabó szüle halhatatlan, hogy örökké él meséivel, rövid mondataival, de még a mozdulataival, fekete magányával együtt is. Kitörölhetetlenül élnek bennem a róla való emlékképek. Ahogy a hársfatea illatos párái között áll a konyhában, ahogy az ólak előtt söpri a havat, ahogy a tyúkok, kacsák elé eleséget szór, ahogy húgom pelenkáit röpteti az ég felé... Vagy ahogy a fejőszéket az istállóban a Citrom oldala mellé állítja, a tehén tőgyét egy fehér vászonkendővel a fejés előtt megmossa... Aztán ahogy surrog a tej a sajtárba... Lánykori neve Kétyi Sára volt. Férje, Szabó dédnagyapám, akit „szép Szabónak” neveztek a faluban. Nyilván azért, mert – lévén takács –, mindig hófehér vászongatyában járt. (A vászongatyája általános férfiviselet volt nálunk még a két világháború között is.) Szép Szabó dédnagyapám ott maradt az első világháborúban. Szabó szüle nagyanyámat, Szabó Vilmát özvegyen nevelte fel, s adta férjhez Soóky nagyapámhoz. Egyébként dédnagyapám hatalmas szövőszéke túlélte a második világháborút, anyám még szőtt is rajta, de valamikor az ötvenes évek elején kidobták. „Csak a helyet foglalja”, mondták akkoriban. Holott ma akármelyik néprajzi múzeum díszje lehetne...

Szabó szület, sajnos, nemsokára Soóky nagymama is követte. Emlékszem, ahogy a dunyhák között feküdt a kocsin, amely bevitte a komáromi kórházba, s arra is, amikor visszahozták. A temetését azonban, bárhogy is igyekszem, nem

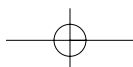
tudom magamban felidézni. Nagyon szerettem Soóky nagyanyámat, törékeny, vékony asszony volt, s fekete ruhában járt mindig. Gyászolta első szülött fiát, Józsi nagybátyámat, akit huszonekét éves korában vitt el a tüdőbaj. Ha náluk voltam vacsora, vagy lekváros kenyéret kaptam, meg – főleg télen – mindenféle aszalt gyümölcsöt. Almát, körtét, de emlékszem, hogy volt aszalt meggy, de még aszalt sárgabarack is. Esténként pedig a frissen fejt habzó tej langyos és édes íze idézi fel bennem őt. S ehhez még hozzátartozik a puha kenyér és a kemencében sült tejfő-lős lángos fenséges illata.

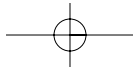
Nagymama korai halála a családon belül a békesség helyett az örökség elosztásának feszültségét hozta. Kezdetben úgy tűnt, hogy minden rendben lesz. Mivel apám mindig is gazdálkodni szeretett volna, nagyapámmal és Lajos bátyámmal úgy egyeztek meg, hogy mi átköltözünk a Soóky-portára, mert ott nagyobb az udvar, Lajos bátyámék pedig a nagyanyai juss fejében megkapják a mi sikándriai házunkat.

A nagyanyai örökség elosztásakor előbb nagyapám és Lajos bátyám között került kenyértörésre sor. Nagyapámnak volt két szép tehene, a Rúza és a Bimbó. Lajos bátyám az egyik tehenet magának követelte, ám nagyapámnak erről más volt a véleménye. Ott vitatkoztak az istálló melletti fészernél, ahol pár évvel korábban egy rozsdás szögbe ugrottam, amely átdöfte a lábfejemet. Nagyapám pontosan ott állt, ahol annak idején velem a baj megesett. Amikor Lajos bátyám látta, hogy nagyapám hajthatatlan, a fal mellé támasztott ösztökével fejére sújtott. Az ösztöke éle nagyapám kalapkarimáját a homloka felett átvágta, s homlokát érve felhasított a bőrét. Nagyapám arcát elborította a vér, aminek következtében eldőlt a vita. Anyám a kalapkarimát összevarrta, s nagyapám homlokán a seb behegedt. Mi átköltöztünk nagyapámhoz, Lajos bátyámék meg elfoglalták az anyai örökség részeként a mi sikándriai házunkat.

Ami megtörtént, megtörtént, nem volt benne semmi különös, a kocsmában ugyan szóba hozták, aztán elfeledték. Abban az egykorvolt világban egy elszántott barázdáért embert is öltek...

Az új otthon – anyám szülőháza – tágasabb volt a sikándriai házunknál. Mi a konyhát és az első szobát – otthoni nevén az „esőházat” – használtuk, nagyapám pedig a „hátsóházba” költözött, ahol egykor a szövőszék állt. Anyám főzött és mosott nagyapára, s együtt is étkeztünk. Azonban az idő múltával ez a rend megváltozott. Soóky nagyapám ugyanis „nehéz ember” volt, már-már összeférhetetlen természetű, s ebből csakhamar nézeteltérések támadtak. Korábban nálunk soha semmilyen rend nem volt a tekintetben, hogy például ebédnél vagy vacsoránál kit illet meg az elsőbbség. Hanem nagyapám magának tartotta fenn azt a jogot, hogy az asztalon levő ételből ő vehessen elsőként. De mert apám ezt nem nagyon vette tekintetbe, nagyapám megsértődött. Egy este aztán, erre pontosan emlékszem, anyám füstölt oldalast sütött, s a lábasból apám vett elsőnek, erre nagyapám nagyon kifakadt, és rendesen összevesztek. Ezt követően nagyapám nem ült az asztalunkhoz többé. Bevette magát a hátsó szobába, és még minket, unokáit sem engedett be magához. És egyszer nagyon meg is vert. A verés oka pedig az volt, hogy a kertben levő fiatal cseresznyefa első termését – pár szem

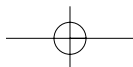

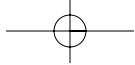

cseresznyét – leettem a fáról. Nagyapám erre lóistráanggal többször végigvágott mezítelen hátamon, hogy kiserkent a vérem. Mert hogy az első termés joga őt illette volna meg. A leckét megtanultam, de soha sehol nem kellett sem betartanom, sem betartatnom. Egyébként gyerekkoromban e nagyapai fegyelmezésen túl még két alkalommal kaptam „rendes” verést szüleimtől. Anyámtól, amikor beszakadt alattam a Nagytó jege, s majdnem a tóba veszem, apámtól pedig később, amikor az estéli mosakodáshoz reggel a kútból felhúzott vizet játékból egy gumicsövön szépen kifolyattam a kiskacsáknak. Ekkor apám a slagot táncoltatta meg a hátamon...

A gyerek- és a felnőttkor határán voltam már ekkor, s napszámba jártam, hol a búcsi pusztára, hol a szarvasi-féle birtokra. Tavasszal, ahogy kikelt a cukorrépa, kiskapával azt egyeltük, vagy kukoricát kapáltunk. Nem tűnt ez különösebben nehéz munkának, ennek ellenére nagyon fárasztó volt az egész napos hajlongás, főleg a cukorrépa egyelése közben. Ezen kívül apámék – a partizánbirtok Láng-pusztai részlegén – dohányt termeltek, így dolgoztam eleget a dohányföldön is. A széles, ragadós-zsíros dohányleveleket törtük, majd hosszú, hegyes tűk segítségével zsinorra fűztök, s a zsinórokat felaggattuk a dohányszárítóban száradni. Ott tanultam meg, hogy a dohány „zsírjánál” nincs semmi keserűbb ezen a világon. Minden étel éhetlenné keseredik, amit az ember a dohányval való munka után a kezébe vesz. És ezt a bőr pórusaiba beivódott keserűséget semmivel sem lehet lemosni. A legfinomabb falat is kifordul a ember szájából, ha „dohányos” kézzel ér hozzá. A dohányosság azonban nekünk egyéb „keserűséget” is hozott. Az öregebbik Kovács szomszéd nagy pipás-bagós férfiú volt. Sok dohányt fogyasztott, s abban az időben igazi, jó pipadohányhoz nehéz volt hozzá jutni. Ebből következett, hogy apám Kovács szomszéd számára néhány „csomó” megszáritott dohányt haza hozott, s a polyvásba rejtette el. Valaki azonban apámat följelentette, jöttek a fináncok, egyenest a polyvásba, ahol a dohányt természetesen megtalálták, s komoly pénzbüntetést – hétezer koronát – róttak ki ránk. Abban az időben ez olyan összeg volt – hozzávetőlegesen fél évi keresete egy napszámoknak –, amit nem volt valami könnyű kifizetni. És az a lehetőség is kísérője volt ennek, hogy esetleg elveszítik szüleim a munkájukat a „parsztarnál”. Ez – szerencsére – nem következett be.

Egyéb bajok azonban egymást követően szakadtak ránk. A falu jobb módú gazdáit „fehérlaposok” lettek, akiket a lakosságcsere-egyezmény alapján majd Magyarországra telepítenek át. A „maradékra” pedig a Csehországba való deportáció – a kényszermunka – várt. Kivétel volt – azzá lett –, ha valaki reszlovakizált. A reszlovakizált családok, miután „szlovákok” lettek, vissza kapták állampolgárságukat, s ezzel együtt mindazokat a jogokat, amelyek ebből következtek. Sőt, még – amolyan jelképként – minden reszlovakizált családfő kapott egy pár sárga gumicsizmát, hogy mindenki rájuk ismerjen, meg egy fekete esőköpenyt is. Búcsón, szülőfalumban, talán hét-nyolc pár sárgacsizmát osztottak szét azokban napokban-hetekben. Hogy mit jelképezett ez a különösnek mondható „ajándék”, annak lényege – már ha egyáltalán volt – örökre megfejthetetlen titok marad. Az azonban egészen elképesztőnek tűnik számomra, hogy amikor ezeket a történéseket idézem fel magamban, mindig a sárga gumicsizma jelenik meg előttem, a kornak mintegy mindent összefoglaló metaforája.

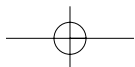
Annak ellenére, hogy ezekről az embertelen, megalázó eseményekről-élményekről egyéb munkáimban – elsősorban novelláimban és publicisztikai dolgozataimban – több száz oldalnyit írtam, mégis maradtak olyan részletek, események, amelyek mindmostanáig elevenen élnek bennem. Ugye, a „fehérlaposok” számára az áttelepítés ténye és ideje egyértelmű és tudott volt. Vagyis ezek a családok felkészülhettek rá, és a csere-egyezmény szerint ingóságait magukkal vihették. Amikor az áttelepítés megkezdődött a MATEOSZ-teherautók szállították az áttelepülő ingóságát – az állatokat is – a köbölkúti vasútállomásra, ahol mindent átraktak a tehervagonokba. Vagyis itt érvényesült valamiféle rend és szervezettség. Azonban azokat, akiket a Csehországba való kényszermunkára írtak össze, ötvenkilós csomagot vihettek magukkal. És ugye, senki sem tudta, hogy kit s mikor visznek. A deportációt szervező és végrehajtó bizottság előre senkit sem értesített. Az volt a módszerük, hogy a hadsereg egységei körbezárták a települést, a teherautók behajtottak a faluba, s a katonák a náluk levő házszám szerint zárták le a családokat. Ha a családfőnek sikerült megszöknie vagy elbújnia a katonák elől, akkor azt a családot nem vitték el.

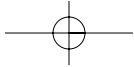
Az egyik hajnalon a mi udvarunkba is betolatott egy sátorponyvával lefedett katonai teherautó, apámat a katonák őrizetbe vették. A Párkányi Munkavédelmi Hivatal (Okresny úrad ochrany práce) – ugye milyen költőien megfogalmazott nevű hivatal – által kiadott Elosztási határozat (Pridelovací vymer) apámat a köztársasági elnök 1945. X. 1-jei dekrétumának 88. sz. általános munkakötelezettségről szóló cikkelye szerint a zlini munkavédelmi körzetbe irányítja mint mezőgazdasági munkást, mégpedig Kromerizbe. A kitelepítési dekrétum száma 282 55 47. A transzport száma: II. 20 7e. A keltezés dátuma: 1947. jan. 23. A kitelepítési dekrétum hátsó oldalán pedig Soós Jenő doktor megjegyzése: Gálová Vilma Morbili, t. c. transportu neschopná. Vagyis: Gál Vilma – morbili – jelenleg szállításra alkalmatlan.

Mindebből látható, hogy valamelyik Zlín-környéki cseh parasztgazdaságba vittek volna bennünket „értékesítésre”. Mert az államilag támogatott Csehszlovák rabszolgapiacra a jogfosztott magyarok közönséges árucikknek számítottak. Tudok olyan esetről, amikor egy magyar családot egy pár virsliért adtak el... De megtörtént, hogy valaki családja otthonmaradását halálával váltotta meg. Az „öreg” Szigeti bácsi, sikándriai szomszédunk a padláson lóistrágra akasztotta fel magát...

Amikor mindez hétköznapijaink része volt, még nem voltam tízéves, és tízéves értelmemmel nem a veszedelmek, a megaláztatások és az elszabadult embertelenség került figyelmem előterébe, hanem az utazás lehetőségének izgalma kerítette a hatalmába. Soha azelőtt nem ültem még vonaton, s most a vonattal való utazás csodája várt rám. Nagy mehetnékem volt annak ellenére, hogy láttam apámat, anyámat a tehetetlenség bilincsébe szorítva, hiszen minden eddigi törekvésük, munkájuk, szándékuk semmivé omolt. S hogy mi vár ránk egy idegen világban, távol az otthonától, a rokonoktól, barátoktól, távol a szinte észrevétlen s mégis mindig óvó közösségtől...

Végül az udvarunkban levő katonai teherautó mégis nélkülünk távozott. A szerencse és a véletlen egybeesésének – amiként a kitelepítési dekrétum hátsó oldala ezt igazolja – következménye volt, hogy Vilmánk azokba a napokban esett vörhenybe.

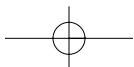
S ezt Soós Károly esperes úr orvos fia, Soós Jenő doktor úr súlyos fertőző betegségnek találta. Házuk falára lila falragasz került ennek jeleként, s ezt a lila papírost az otthonmaradás, a megmenekülés jelképeként tartom számon azóta is. De helyesebb volna a pontosítás: később vált azzá, később, amikor tudatosult bennem azoknak az éveknél a valósága és barbársága. Akkor még bógtem is, hogy nem ülhetek vonatra. Követte akkori csalódottságomat az is, hogy Szotyót, vagyis Czibor Jani barátomat szüleiével együtt Kőbölkúton marhavagonokba pakolták... Soha többé nem láttam Szotyót! Eltűnt a cseh világban, s nyomtalanul.

A „fehérlaposok” kitelepítése nyilvánosan, előre elkészített tervek szerint történt, és napokig eltartott, amíg egy-egy gazda ingóságát kifuarozták a MATEOSZ-kocsik Kőbölkútra. Mert volt olyan gazda is, aki még a trágyát is a vagonokba pakolta, mert hátha szükség lesz rá...

Az üres parasztportákra ezt követően megérkeztek szegényes motyójukkal a repatriált szlovákok. Hozzánk Keszölcéről és annak környékéről. Bányászok, mész- és szénégetők, akik a mezőgazdasági munkákhoz semmit sem értettek. A tulajdonukba került birtokokkal – szinte minden kitelepített gazdának húsz kateszteri hold feletti birtoka volt – az égedta világon semmit se tudtak kezdeni. Nem voltak állataik, nem volt egyetlen árva ekéjük sem, amivel a földjüket megművelhették volna. Emlékszem, Mezei Pistiek házába egy öreg házaspár került, s ha anyám nem adott volna nekik olykor valami enivalót, akár éhen is veszték volna. Bagyura mama egyszer azzal jött, hogy Bagyura bácsi nagyon megbetegedett, mert sokat evett az anyámtól kapott disznótoros káposztából. Ahogy a bajt közölte: „Kapott az hasfosást...” Gyógyították azután az öreg honfoglalót székifűteával, de a mohóságot követő baj olyannyira legyöngítette Bagyura bácsit, hogy hetekig a fal melletti padon ült, s lehunytt szemmel várt valami megváltó csodára az egykori – üresen ásítozó – Mezei portán... A kitelepítésnek azonban nem csupán ilyen „idilli” következményei voltak. Például mi azokban az időkben minden szombat este Kovácsék udvarán batyubált tartottunk. Ott és akkor tanultuk meg a különféle táncokat, s a talp alá valót Mezei Pistyi gombos harmonikája szolgáltatta. Pistyi mindenféle hangszerhez értett, és szívesen muzsikált nekünk. Azzal, hogy áttelepítették őket Magyarországra, vége szakadt a szombat esti táncvigalmaknak. Egyébként egyszer meg is vert. Mégpedig azért, mert egy ádáz, üttetés pitykő-csatában elnyertem a pityköveit. Követelte vissza a színes golyócskákat, s mikor nem adtam, megvert. Tehette, hiszen kétszerre erősebb volt nálam. Ezt követően keletkezett az alábbi csúfolódó versem, amellyel ezért a megaláztatásért és igazságtalan verésért próbáltam „visszavágni.” Tehát:

*Mezei Pistya nagytökű,
emaradt a többitű,
ha még egyszer emarad,
levágunk a tökibű.*

Mert hogy ekkor már verseltem. És olvastam. Nagyapámék padlásán egy fonnott kosár tele volt könyvvel. A kosárnyi könyv Lajos bátyám szerzeménye volt.

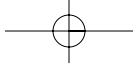
Csupa izgalmas olvasmány A Tízfilléres Regénytár és a hozzá hasonló kiadványok tucatjai. A vadnyugat banditái és cowboyai vívták ezeknek a könyveknek a lapjain ádáz csatáikat, s a győztes cowboy mindig elnyerte az aranyszőke Betti vagy Mery kezét és az apja farmját, együtt a gazdag tehéncsordákkal... Csodálatos volt ez a regényvilág számomra. Egyáltalán: csodálatos volt a nyomtatott írás, a könyv. Olvasási szenvedélyem azonban nem maradt következmények nélkül, hiszen minden egyéb, rám bízott munkát elhanyagoltam évégett. Mert mifelénk az olvasás nem volt egyéb haszontalan időpocsékolásnál. Csakhogy ezek a vadnyugati „dirrdurr” regények engem oly mértékben megfertőztek az olvasásféle kórral, hogy ebből a betegségből a következő, józanabb évtizedek sem voltak képesek gyógyítani. Az persze más kérdés, hogy későbbi életem mennyivel lett volna könnyebb és gazdagabb is egyben, ha a tízfilléres regények helyett a fonott vesszőkosárban mondjuk Jókai, Petőfi, vagy teszem azt, Mikszáth Kálmán könyveire bukkanok...

Az akkori valóság zűrzavarában azonban ennek a „tízfilléres” szellemi narkotikumnak az igazi fertőzését senki sem érzékelte. Meg hát ki a fenét érdekelt volna abban a felfordulásban, hogy egy magam fajta zsellérekölök mit olvas?! Egyáltalán – hogy olvas. Engem azonban nem érdekelt, hogy emiatt szidtak vagy csúfoltak. Mert az is előfordult.

Az, hogy Vilmánk betegsége miatt a deportációt elkerültük, hogy otthon maradtunk, az az egyik legfontosabb tényévé lett családi magántörténelmünknek. Ha úgy tetszik: létezésünknek, megmaradásunknak. Még akkor is, ha egyébként csőstől szakadtak ránk más és másféle gondok. Szüleim és Soóky nagyapám között a feszültség nem hogy csökkent volna, hanem tovább növekedett. De egyéb, kívül keletkező bajok is értek később.

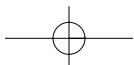
Ahogy a deportáció veszedelmei szűnőben voltak, apám vásárolt két tinót, és földet bérelt Kerekes Bélától. A haszonbérleti szerződés 4,5 magyar hold szántó bérletbe vételéről szólt, és hat évre kötötték meg. A bérleti díjat évi 9 mázsa 79-es fajsúlyú búza árában szabták meg. Ez pedig annyit jelentett a gyakorlatban, hogy apám ismét megkísérelte, hogy a saját lábára álljon, hogy megteremtse a saját gazdaságát. A bérelt szántóföldön túl anyám örökségéből is volt már némi szántónk a Komáromi úti területen, s ezzel együtt némi remény mutatkozott családunk szükségleteinek a biztosítására. A Komáromi útnál, apám tervei szerint, dinnyét termeltünk volna, a bérelt földeken pedig gabonafélét meg kukoricát. Ezeket a terveket aztán sikerült is megvalósítani. Volt egy nyaram, amikor – az aratáson kívül – dinnyecsősz is voltam. Emlékszem gazdag termésünk volt, s én élveztem a kunyhóban való kint lakást, a kinti életet, nemkülönben a nagyszerű, mézédésre érett dinnyéket. Még dinnyét árulni is voltam apámmal a közeli helységekben. De a dinnyeárusítás nem igen tetszett. Hogy miért, okát nem tudnám megmondani, csak arra emlékszem, hogy valami feszélyezettséget, taszítást éreztem magamban, ahogy a kocsiról kiabáltam a „dinnyét vegyenek”-et.

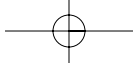
Ennek az évnek a nyarán s ebbe a megbolydult világba érkezett hozzánk valahonnan a Rovny-házaspár. Rudolf Rovny feleségével, Magda asszonnyal, és a ve-

lünk egykorú Tibi gyerekükkel. Rudolf Rovny lett az iskola igazgatója, amiből ugye könnyen kihámozható, hogy nekünk újra kötelezően iskolába kellett járni. Csakhogy ebben a most induló iskolában Rovny igazgató úr és Magda asszony, szlovákul próbált bennünket megtanítani valamire, ám erőfeszítésük egyenlő volt a kerek semmivel, hiszen egyetlen szavukat sem értettük. Ebből pedig az következett, hogy a szigorú és kötelező iskolalátogatási rendelet ellenére gyakorta kimaradtunk, és dolgoztunk ott, ahol kellett, s azt végeztük, amire erőnkől futotta. És az is gyakran felemás helyzetet szült, hogy túlkorosak voltunk már, a kimaradt éveket pedig még magyarul is gond lett volna pótolni. Én például majd tízévesen lettem „másodikos.” ELETEMNEK erről a szakaszáról – a Rovny-éréről – már a legfontosabb emlékeimet összefoglaltam, mégpedig az Isziná, iduká című novellámban. Még azt tenném hozzá, hogy bár nem sokat ültem az iskolapadban, rendes bizonyítványt kaptam folyamatosan azzal az abszurditással, hogy például szlovák nyelvből kettesnél soha rosszabb jegyem nem szerepelt ezekben a jeles okiratokban. Eszerint az időben immár szlovák nyelvi jártasságom elérte a „dicséretes” szintet. Természetesen ez nem felelt meg a valóságnak, így Rovny igazgató úr jóindulata inkább nevezhető egyszerű okirat-hamisításnak, mint valós ítéletnek. De hát ki a fenét érdekelt akkor, hogy egy bizonyítványba mit írtak?!

Ennél sokkal fontosabb, hétköznapiabb tennivalókat kellett megtanulnom azokban a napokban, hónapokban. Például – apámmal együtt – be kellett törni a járomba a két tinót, hogy igavonásra alkalmassá váljanak, hogy megtanulják merre a „csále”, s hogy merre a „hajsz”. Az állatok igába fogása, betörése napokig tartott, hiszen a jármot is gond volt nyakukba tenni. Nem szerette a nyakuk ezt a terhet, rázták volna le magukról a nehéz faszerszámot, ketten három felé indultak a szekér előtt, s az ostort se szerették valami nagyon. De az emberi akarat győzedelmeskedett felettük, s egy idő után már hallgattak a jó szóra. Elindultak, és megálltak apám parancsszavára, és ha én ültem a szekéren, nekem is engedelmeskedtek. Így történhetett meg, hogy tavaszidőn apám felrakta a szekérré az ekét, s mentünk a peresi dűlőbe, ahol volt egy darabka – három sor – szőlőnk, s a szőlőtől kicsit távolabbra a „nagyvőgyben” fél holdnyi szántónk. A nagyvőgyi szántó végében aztán apám összeszerelte az ekét, beállította a mélységet, majd az eke elé fogta a tinókat. Próbára került velük egyet, s mert mindent helyén valónak talált, oda állított engem az eke szarva mögé, hogy folytassam, amit ő elkezdett. Korábban soha nem próbáltam még a szántást, nem ismertem azokat a fogásokat, amelyekkel az ekét kell vezetni a barázdában, nemkülönben a dűlő végén kifordítani és újra fölállítani a következő szakaszba. De ahogy apámtól láttam, igyekeztem mindent ugyanúgy tenni. Vigyáztam, hogy az eketaliga nagyobbik kereke haladjon a barázdában, a kicsi pedig a felső szakaszon. A fordulónál is ki tudtam dönteni az ekét, majd újra beállítani a barázdába. A tinók is engedelmesen követték utasításaimat. Ezt látván, apám magamra hagyott a két tinóval, s elment megmetszeni a három sor szőlőt. Kezdetben rendben ment minden, kicsit büszke voltam magamra, hogy egyedül szántok, hogy a barázdák szépen egymásra borulnak, hogy az ekevas a megfelelő mélységben halad. A tinók se okoztak gondot,

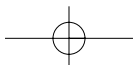

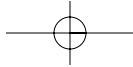

folyamatosan húzták az ekét. Hanem amikor már-már elhittem, hogy igazi gazdaként végzem a szántást, ebbéli hitemben a két tinó hirtelen megváltozott viselkedése erősen megingatott. Az történt, hogy a két igavonó, megéheztén, előbb csak a barázda közelében levő gyomokat, friss fűcsomókat igyekezett leharapni, ám, idő múltával kiléptek a barázdából, s ahol eleséget láttak, arra húzták az ekét – együtt velem. Próbáltam a tinókat visszaterelni a szántás szélére, de hiába. Túl gyenge voltam még akkor, hogy két ilyen erős és éhes állatot rábírjak arra, hogy akaratom szerint cselekedjenek. Csak mentek a maguk feje után, lelegelték az útjukba eső eleséget, és az ekét maguk után húzván, cifráztuk a felszántandó földet. Tehetetlenségemben bögtém, s már csak azt próbáltam elérni, hogy a két tinó ne hurcoljon el a határ másik felére. De szerencsére jött apám, és rendet teremtett. Akkor se értettem, s ma sem tudom megmagyarázni mitől, de az engem világgá rángató tinók apám jelenlétében egyszeriben megszélidültek, s ismét engedelmes igavonókká változtak.

Egyébként ez volt az első és egyetlen alkalom, amikor tinókkal szántottam. Ezzel szemben a két következő nyáron belekóstolhattam az aratás hagyományos, nagyon szép, de nagyon fárasztó munkájába. Apám után szedtem a markot. Péter-Pál napját követően – amikor a parasztember hite szerint megszakad a búza töve – napjaink hajnalban kezdődtek. Szürkületkor indultunk el otthonról, a szekéren kasza, sarló, nagygereblye, a vászontarisznyában kalapács, ülő, tokmány, benne a kaszakövel. A csecses cserépkorszóban ivóvíz, s mellette kenyér, füstölt sonka, esetleg szalonna, zöldpaprika – reggelire. Úgy kellett igyekeznünk, hogy még napébredés előtt kiérjünk a búza- vagy árpatáblához, mégpedig azért, hogy a harmat megszállta gabonából apám kötélnek való vágghasson. A levágott búzát sarlóval marokba szedtem, hogy a kelő nap sugarai ne száríthassák fel a rajta levő harmatot. Erre azért kellett ügyelni, mert a száraz búzaszárakból nehezebben lehetett jó kötelet fonni. Rendszerint a kalász alatt – ahol elvékonyodott a búza szára – eltörött a kötélnek való. A kötélkészítés, ha ketten voltunk, eltartott akár egy óra hosszát is. Attól függött persze minden, hogy azon a délelőttön apám mekkora részt tervezett levágni. Ha a kötélfonással megvoltunk, nedves pokróccal betakarunk a kész búzaköteletet, hogy „puhuljanak.” Amikor ezt a hajnali munkát befejeztük, megreggeliztünk. A reggelizés egyben rövid pihenést is jelentett. Volt, amikor reggeli után apám még megkezdte a kaszát, ami nem is volt akármilyen munka. Türelmet, szakértelmet és többéves tapasztalatot kívánt. Érteni kellett hozzá, hogy a kasza éle ne csipkésedjen ki, hogy szép, egyenletesre fényesedjék. Ezután ételt, italt árnyékos helyre tettünk – valami nagyobb fa tövéhez, s betakarunk, hogy a korszóban levő víz ne melegedjen meg. Egyébként a csecses cserépkorszóban a víz akkor is hűvös maradt, ha „hét ágra” sütött a nap. Az égetett cserép a párologtatás által folyamatosan hűtötte a benne levő innivalót. Akkor valamiféle csodaként élt bennem a cserépkorszónak ez a titka, nem tudván semmit a fizika törvényeiről... Igaz, szükségem se volt efféle tudásra.

Amikor pedig a reggelizés után minden a helyére került, apám beállt az első rendbe, s kaszája szépen rádöntötte a levágott búzát a még álló sorokra. Én pedig

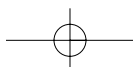
a sarlóval, ölelésnyi markokat szedtem, s fektettem le a kasza nyomán keletkezett tarlóra. Kisebb pihenőket tartva apám általában délig vágta a búzát vagy az árpát. Búzában a marokszedés könnyebb volt, és kellemesebb. A búza szára magasabbra nőtt, kalásza nem szúrt, s így a markozás még nagy melegben sem volt különösebben fárasztó. Más volt azonban az árpaaratás! Az árpatáblán ugyanis aratás idejére a mácsonya magasra nőtt és megszáradt. Tüskés levelei, fehér-bolyhos virágai és virágtölcsérei kellemetlenül szúrtak, amiként az árpa kalászhajai is. S mivel szalmája rövidebbre nőtt, a szúrós-bökös levágott rendet marokba szedni elég gonddal járt. Kezem lábam a tövisszúrások következtében megtelt apró, piros sebekkel, amelyekbe az árpa „pora” befészkelte magát, és csípős-sajgó fájdalmat okozott.

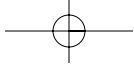
Emlékszem, egyszer a sarló hegye felhasította lábamon a bőrt árpaaratáskor. Késő estig kínlódtam a sebben megtelepedett árpa pora s a toklászsokorról lemálló parányi szemecskék okozta fájdalom következtében.

Az aratás napi rendje szerint délig vágta apám a búzát vagy az árpát – esetleg, ha volt – a rozst. Déli harangszóra anyám megérkezett az ebéddel. Ebéd után egy órnyi pihenő következett, majd felkötöttük a learatott gabonafélét. Egy kévébe három marok került. Ha nem volt valami gond vagy tennivaló otthon, délutánra anyám is kint maradt velünk. Én húztam a nagygereblyét a tarlón, s az összegereblyézett gyűlést a félkereszt alá tettem, mégpedig azért, hogy az alsó kévék kalászhajai ne a földön fekszenek, hogy ne csírázzanak ki. Csapadékos időben azonban még így is megtörtént, hogy a kereszttekbe rakott kalászhajokban a mag kicsírázott. Ahogy felkötöttük a learatott búzát, a kévéket kereszttekbe raktuk. Pontosabban: „félkereszttekbe”. Egy „félkeresztbe” tizenhárom kéve került, s minden félkereszt tetejére feltettük a „papot”. Bárhol is arattunk, a papkéve kalászhajai a Dunára „néztek”. Hogy ennek miért kellett így lennie, akkor sem tudtam, s ma sem tudom. Csak feltételezem, hogy a széljárás iránya s a lehetséges viharok elől való védekezés sok éves tapasztalata alakította ki a védekezésnek ezt a módját. Hogy a szél ne szórja szét a kévéket... Persze ez sem egyértelmű, mert a „papkéve” felrakását kísérő rigmus sokmérőföldes távolságra esik ettől. Ami ugyanis így szól:

*Hozzák a papot!
Mit vitétt?
B....tt!*

Mivel azokban az években magunknak arattunk, ez a hajnaltól késő estig tartó munka mégsem volt olyan megerőltető, mintha részes aratást vállalt volna apám. A részes aratásnak az irama a miénktől lényegesen elkülönbözött. Mert ha például apám látta, hogy fáradok, akkor tartottunk egy rövid pihenőt, ami a részes aratáskor számításba sem jöhetett. De még így is – lévén vékonyka gyerek – nagyon fárasztó volt számomra ez a munka. Ennek ellenére kaszálni is úgy-ahogy megtanított apám, s ezzel a tudományommal anyám előtt is módomban volt elbüszkélkednem. Csak olyan szép, egyenletesen rövid tarlót nem tudtam magam után hagyni, amilyen apám kaszája nyomán keletkezett.

A többi kinti munka az aratásnál sokkal egyszerűbb volt, bár nem ártott, ha annak fortélyait is ismerte az ember. A szénakaszálás, a lekaszált rendek forgatásaszárítása, a petrencék, boglyák megrakása vagy a kukoricatörés. Külön tudomány volt a kazalrakás. Mert másként készült gabonacsépléskor a szalmakazal, s megint másként a lucerna- vagy szénakazal. A lényege ennek mindig kettős volt. Az első, hogy „be ne ázzon”, a második, hogy a szél, vihar szét ne hordja. Voltak idősebb parasztemberek, akiktől a kazalrakás tudományát elleshettük. Hogy a kazal ne csak jó, de szép, mutatós is legyen.

Amiként a növénytermesztés tennivalóit, az állatok körüli szakismereteket is fokozatosan el kellett sajátítani. Ez általában a libapásztorzkodással kezdődött, amit az etetés, az almozás, a tehének, lovak gondozása követett. A fejés és a tejjel való munka, hogy ami abból frissen nem fogyott el, egyéb változatában hasznosuljon. A maradék cserépköcsögökbe öntve a pincébe került, s másnap reggelre a tejszint „le lehetett fölözni”. Ha tovább ottmaradt, akkor már tejfölként hasznosult, leginkább vaját köpültünk belőle. Az aludt tejet – pincehüvösen – ozsonnára, vacsorára fogyasztottuk, kenyérrrel. Csak mellékesen: nagyon kedveltem, s olykor fél köcsögnyt is kikanalaztam belőle.

Ahogy a gyümölcsérés ideje elkezdődött, azok feldolgozását is el kellett végezni. Aszalás, lekvárfőzés, kompótok eltevése télire... Ősszel pedig a szüret, a musttal, borral való rengeteg munka. A préselés s a kipréselt cefre erjesztése-eltevése, amiből aztán télen a „rakisban” kifőzték a kisüstit – a terkőpálinkát.

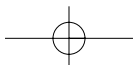
Ez a – most itt nagyon rövidre fogott – tanulóidő arra szolgált, hogy a majdan jövő időben az ember már egyedül is elboldoguljon a saját gazdaságában. Már ha lesz saját gazdasága.

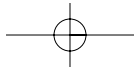
Ma már végleges érvénnyel ide írható, hogy ezzel a reménnyel és ezekkel az ismeretekkel az én nemzedékem volt – lett – az utolsó, amely még a hagyományos gazdálkodásnak ezt a – klasszikus – gazdagságát megismerte, és még gyakorolta is. Mert ami az ötvenes évek elején bekövetkezett, az gyökerestől kiforgatta ezt a világot.

Ez az idő azonban akkor még nem létezett. Hétköznapjaink gondjai más természetűek voltak, hiszen senki sem tudhatta még azt sem, hogy holnap vagy holnapután mi történik velünk. Hogy ki marad, s kit kényszerítenek marhavagyonokba... S ugye, a kanyaró – a morbili – sem ismétlődik kéthavonként, mint otthonmaradásunk lehetséges oka és érve.

Más kérdés azonban, hogy az ilyen bizonytalan időben kötött házasság milyen beláthatatlan következményekkel jár!

Mert – jogfosztottság ide, jogfosztottság oda – az emberi kapcsolatok természet által kialakult törvényei a maguk rendje szerint folyamatosan működtek. Ennek ékes és egyben emlékezetes bizonyítéka, hogy anyám egyik barátnője, Kiss Bözsi is férjhez ment. Ez a tény nem attól volt különleges, hogy milyen időben történt, hanem attól, hogy Bözsi néni kicsit púpos volt, kicsit tyúkmellű s alacsonyka, akár egy nyolc-kilenc éves leányka. De még így is találtak neki férjnek valót – volt ház, föld bőven – még hozzá egy peribetei legényt, aki alig volt fél fejjel magasabb Bözsi néninél, s akit Ga-

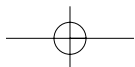

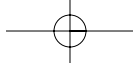
tyás Imrének hívtak. Később, búcsivá véglegesülve egyszerűen „Kisgatyás” lett. Csak-hogy – név ide, név oda – ez a Gatyás Imre egy zenei zseni volt. Ami hangszerhez hozzájutott, szinte órák alatt elpengetett rajta valami dalt. Egyébként – saját találmányával – „egyszemélyes” zenekarként is végigmuzsikált akármilyen bált vagy lakodalmat. A használatos zeneszerszámai voltak: egy nagydob, kisdob, cintányér és egy fordított mosószékhéle ülőalkalmatosság, amelynek egyik felére deszkából magasítót szerelt, arra pedig egy valódi gramfontölcsért erősített. A tölcser legkeskenyebb részén pedig pár centi hosszú filmet fogott be, s azt fújván, minden nótát eljátszott, pontosabban elfüttyürészett.

Nos hát, Imre bácsi, azaz a Kisgatyás, ahogy megtelepedett új otthonában, Kiss Bözsi néni férjeként, azonnal hozzálátott egy zenekar szervezéséhez. Mivel apám tudott hegedülni – volt hegedűje is –, Imre bácsi vele kezdte. Aztán a pár házzal odébb lakó Bielokosztolszki Laci bácsi került sorra, aki bognármester volt, s aki elég jól játszott tangóharmonikán. Az alakuló banda következő tagjának Noszkai urat, a péket igyekeztek megnyerni. Noszkai úrnak köszönhetem, hogy most ezeket az emlékeket ide írhatom, hiszen az elmondás szerint a ’38-as „nagy tűz” idején ő mentett ki az égő házból. Nos, Noszkai úrnak is volt saját hegedűje. Így egy dob, egy tangóharmonika meg két hegedű már igazi zenekarrá válhatott. És a zseniális muzsikus, a Kisgatyás tett róla, hogy ez a zenekar működjön is. Mivel Kiss Bözsi néninek nemcsak földje – bár kobzás alatt –, hanem tágas parasztháza is volt, így annak egyik helyiségében a zenekar próbákat tartott, kialakítván egy használható repertoárt. Többször jelen voltam ezeken a zenekari próbákon, s nekem nagyon tetszett akkor, ahogy apámék húzták a talp alá valót. Nyilván ennek az élménynek a hatására történt, hogy magam is megtanultam úgy-ahogy hegedülni. Tegyem hozzá, hogy később még bevették a bandába Velmóvszky bácsit is, aki Kesztlőrcről települt át hozzánk, s aki trombonon játszott odaát valami bányászzenekarban, talán Dorogon. Így növekedett öttagúvá a Gatyás által hetek alatt megszervezett zenekar, s első nyilvános szereplésük a Nagytó mellett, az akkor még a mai zsilip helyén levő vízimalom közelében rendezett majálison történt meg.

Természetesen a majálison én is jelen voltam, s emlékszem, a kocsmáros nagy, hasas hordókból csapolta a sört. Meg is kóstoltam, de nem ízlett. Keserű volt. Az óriási nyárfák alatt – minden rendű és rangú bajt kirekesztve – jó hangulatban zajlott a mulatság. Hanem a bálba lejöttek a pincesor felett ügyeletet tartó cseh katonák, s miután megittak pár pohár kisüstit, úgy vélték, hogy itt övük a hatalom és a dicsőség meg az ország is ugye, s ezzel együtt a lányok és a menyecskék is. Hát ebből aztán nagy baj támadt. Apám is letette a hegedűt, s valami székkel vagy kézhez álló léccel oda állt a többiek közé, s a katonákat szépen beleszorították a tóba. Tudomásom szerint egyikük se fulladt a vízbe, ám holmi kéz- meg bordatörést azért elsenvedtek.

Számunkra azonban nagyon rossz vége lett ennek a majálisnak. Apámat előbb Párkányba, majd Csehországba, a jáchymovi uránbányába deportálták kényszermunkára. Ma is megvan apám jáchymovi egészségügyi igazolványa – Jáchymovské doly N. P. Zdravotní oddelení –, s benne egyetlen dátum: 1950. IX. 27.

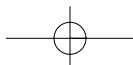

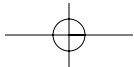

Apám jáchymovi esztendeje lehet, hogy hozzá járult valami módon a szovjetek atombombájának az előállításához, azonban számunkra, otthon maradottakéra, hiánya olyan terhek viselését hozta, amelyek megoldása már-már meghaladta erőinket. Kínlódtunk annak ellenére, hogy apám azért néha hazajöhetett, pénzt is hozott, de a hétköznapi terheinek neheze csak ránk maradt. Iskolába kellett volna járnom, de gyakorta kimaradoztam, mert anyám egyedül nem győzte a kinti és a benti munkát.

Akkor nem gondoltam rá, de később nagyon hiányzott az az elveszett idő, aminek akkor még igazi jelentőségét nem ismertem, és nem is értettem. Később kezdett derengeni bennem az elveszett időnek bizonyos jelzése, amikor azt tapasztaltam, hogy osztálytársaim zöme két-három évvel is fiatalabb nálam. De még akkor sem tulajdonítottam ennek valami különleges jelentőséget, inkább valamiféle szégyenérzet fészkelte magát tudatomban. Azonban miután apám hazajött, és újra rendszeresen jártam iskolába, mindezek az érzések és gondolatok fokozatosan elhalványultak. Feltehetően ehhez az is hozzájárult akkor, hogy nemsokára Bátorkeszire kellett járnom az ottani szlovák polgári iskolába, ahol azért egy kicsit már vegyesebb volt a társaság. A mindennapos oda s vissza utazás azonban – főleg télidőben – eléggé fárasztó volt. Nagyobb havak idején, amikor az autóbusz akármikor elakadt, jobbára gyalog jártam – jártunk – Keszire meg vissza. Szerencsére a két falu közötti távolság alig volt több három kilométernél. És ha a Tófarok felé mentünk, még rövidebb volt az út. Amikor pedig szüleim vettek két kerékpárt, a Keszire való utazás kérdése véglegesen megoldódott. Csupán az érdekességként s a korra jellemző adalékként jegyzem ide, hogy akkor még minden biciklire a HNB – Helyi Nemzeti Bizottság – bicikliigazolványt adott ki. Ebben azonban nem az az érdekes, hogy az akkori közigazgatási rendszer ilyen volt, hanem az, hogy ez az igazolvány mit tartalmazott. Nos, „a közutakon használt bicikli tulajdonos” számára kiadott igazolvány tartalmazta a tulajdonos nevét, foglalkozását, születésének helyét, idejét, a kerékpár típusát – a miénk Velamos típusú volt – s a bringa gyártási számát (apámé 4060130 volt). Tovább a tulajdonos személyleírása következett: magassága, arcformája, hajszíne, szemének a színe, szájának formája, orrának alakja és a különleges ismertető jelei. A két kerékpárra szóló igazolványt Klucsak Feró bácsi állította ki, aki akkor a HNB elnöke volt. A jeles aktusnál én is jelen voltam, ezért hitelesen bizonyíthatom, hogy Feró bácsinak az irodájában nem volt használható toll, ezért bicskájával egy gyufaszálat hegyezett ki, azt mártotta a tintába, s a megfelelő rubrikákba a megfelelő adatokat ezzel a gyufaszáלבól tollá nemesített szerszámmal jegyezte be. Ma is akárkinek megmutathatom e különleges kordokumentumokat, mert mind a két igazolványt megtaláltam az egykori „kincsesládában”, amikor a *Mesét mondok, valóságot* című könyvemhez gyűjtöttem az otthoni valóság egykorvolt elemeit.

De térjünk vissza a Keszire való iskolába járásom idejére. Mint ismeretes a „jégtörő februárnak” nevezett 1948-as csehszlovákiai rendszerváltás – Sas Andor nevezte el így az akkori kommunista hatalomátvételt – első és legfőbb hozadéka számunkra az volt – az lett –, hogy visszanyertük állampolgári jogainkat. Ennek

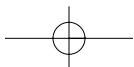
következtében megszűntek – legalább is egyelőre – a jogfosztottsággal együtt járó megkülönböztetések. A kitelepítések, a kényszermunkára való deportálások és sok egyéb, a benesi dekrétumok által ellenünk elrendelt retorzió.

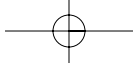
Amit ebből én személyesen éreztem, az az volt, hogy Keszin, az egykori református iskolában „magyar kurzust” nyitottak, ahol esténként Ütő Irén tanító néni foglalkozott a több korosztályból egybegyűlt fiatalsággal. Gondolkodás nélkül beiratkoztam erre az „estéli kurzusra”, aminek az lett a következménye, hogy ettől kezdve naponta négy alkalommal kellett megjárnom a Búcs–Bátorkeszi utat oda s vissza. Délelőtt a szlovák polgáriba kerekeztem, este pedig a „magyar kurzusra”. Ez utóbbinak az lett volna a feladata, hogy a magamfajta „túlkoros”, a háború következtében lemaradt fiatalokat egy iskolaév alatt felkészítse a továbbtanulásra – akkor még a klasszikus gimnáziumba való felvételre. Azonban közben iskolareformot hajtottak végre Csehszlovákiában, s bevezették a szovjet típusú, ún. „tizenegy éves iskolát”, ami lényegét tekintve feleslegessé tette az estéli, gyorstalpaló tanfolyamot, hiszen a nyolcadikból az ember akadály nélkül léphetett tovább a felsőbb osztályba – az egykori gimnázium falai közé.

Annak ellenére, hogy ekkor már folyamatosan nyíltak meg a magyar iskolák – a tizenegy éves iskolák is – én, ma sem tudom annak magyarázatát adni, az érsekújvári szlovák tanodába iratkoztam be. Az egykori „nagygimnázium” falai között azonban nem éreztem magamat valami jól. Ott és akkor jelentkeztek azok a hátrányok, amelyek korábbi kimaradásaim alapján gyűltek össze, és szinte leküzdhetetlen akadályként magasodtak elém. A szlovák nyelvel is gondjaim voltak még, de Újvárbán ezen túl vagy e mellett még ott volt az orosz, a német és a latin is, nem beszélve a többi tantárgyról. A legmélyebb és legszomorúbb kudarcként éltem meg, hogy hiába tanulok, a tanulásnak szinte semmi eredménye sem mutatkozik. Mintha Rovny igazgató úr „putá matyarja” kísérte volna minden igyekezetemet. Ezért egy „lesz, ahogy lesz” alapján odahagytam az újvári iskolát, s a második félévet Párkányban folytattam. Döntésem azonban balul sült el. Párkányban még odáig sem jutottam el, ahol Újvárbán voltam. Mert meglehet, az újvári iskola tanárai talán-talán átvezettek volna a felsőbb osztályokba, ám Párkányban francia nyelvből megbuktam. Hogy pontos legyenek: az igazgatónő, bizonyos Kacserová, megbuktatott.

Hogy miként tovább, s hogy egyáltalán van-e értelme a további próbálkozásnak, arra sem használható válasz, sem reális lehetőség nem mutatkozott.

Korábban már említettem, hogy nagyapámmal szüleim viszonya miként romlott meg, s lett egyre elviselhetetlenebb. Nagyapám ugyanis beperelte szüleimet, mégpedig azzal, hogy apámék az örökösödési végzést követően nem fizették ki számára az őt megillető részt. Mivel az ezt bizonyító okirat „eltűnt”, a pert nagyapám nyerte meg, s ennek következtében nekünk nagyapám házából ki kellett költöznünk. Egyébként az akkor „eltűnt” vagy inkább: eltüntetett okiratot én megtaláltam. Két tanú aláírásával igazolja, hogy apám 48 000 koronát készpénzben kifizetett nagyapámnak. Vagyis az akkori „per”, bizonyos dr. Vitéz ügyvéd csalásának eredményeként dőlt el nagyapám javára. Az egésznek a lényege azonban az

lett, hogy nekünk ki kellett volna költözni az anyai jussból. A párkányi járásbíró-ság határozata szerint 1949. július 12-ére volt kitűzve a kilakoltatás végrehajtása. De mert nem volt hova kiköltöztetni bennünket, nagyapám megkegyelmezett. Vitéz ügyvédnek az alábbi, ceruzával írt levelet küldte el: „Mélyen tisztelt Dr. Úr! Tisztelettel értesítem, hogy a Bíróságnál intézze el, hogy a bíróság ne szálljon ki, mert a helybeli előjáróság azt mondta nekem, hogy nincs lakás, ahova a vejemet ki lehetne rakni. És én engedtem, hogy két hónapig, míg a házat felépíti, itt lehet. Teljes tisztelettel Soóki József Búcs.”

A nagyapám által adott engedély azonban kevésnek bizonyult.

Bukásom nyarán a helyi hatóság úgy döntött, hogy a Pap-földeket – a Fődásás feletti területet, a temető mögött egészen az Öreghegyig – felparcellázzák házhelyekké. Mivel egyéb lehetőség úgy sem volt a házépítésre, apám is igényelt egy telket, s azt meg is kapta. A telek kiválasztásában egy kevéske részem nekem volt. Ugyanis a telkek kimérését – felparcellázását – hárman végeztük. Egy mérnök, Vasas Ferenc, aki egyvégtében tanítónak készült, s az is lett, meg jómagam. Napokon keresztül húztam magam után az acél mérőszalagot, s a leendő házhelyek határait karókkal cövekeltük ki. Ezzel a munkával kerestem valamennyi pénzt, s közben megjelölhettem azt a telket, amely megtetszett, s amelyre nem sokkal később apámmal együtt felépíthettük azt a szükséglakást, amely pár évig otthonunk lett. Nagyapám, ügyvédjének írt levelében, erre az építkezésre utalt.

Csakhogy a házépítés nem csupán elhatározás kérdése. Két hónap pedig olyan kevés idő rá, hogy jószerevével beszélni sem érdemes róla. De ahogy ilyenkor mondani szokás, a szükségből erényt lehet kovácsolni. Ami általában feltehetően érvényes is, ám ha arra emlékeztetek, hogy abban az időben, amikor ezt végbe kellett volna vinnünk, még jegyre adták a sót, a cukrot, sőt ruhajegy is létezett – a „bodi” –, az építkezési anyagokhoz való jutás pedig még nehezebb volt. Ennek ellenére – mert számunkra egyéb kiút nem létezett – apámmal nekiláttunk a lehetetlennek tűnő földadat megoldásához.

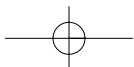
A temető feletti telkünkön Péter-Pál napja után még arattak, s a revesedő búzatartón itt-ott fehér tartóvirágok szétszórt bokrai virítottak, a virágok fodros szirmait szél lebegtette.

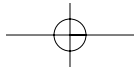
Ezen a kopár földön szándékunk és a szükség szerint úgy október elejére állnia kell az új házunknak.

Hogy bármihez hozzá tudjunk fogni, vízre volt szükségünk. Apám tehát kijelölte a kút helyét, s nekiláttunk – hétvégeken rokoni segítséggel – a kútásásnak. Csakhogy a mi telkünk dombon terült el, s így, bár a kerek lyuk egyre mélyült, csak nem találtunk vizet. Végül is az „Újtelepen” – ez lett az új falurész neve –, az első ásott kútban 16 méteres mélységben fakadt fel a víz. Ebbe a mélységbe kellett leengedni a betongyűrűket, hogy a víz ki ne mossa a kút alját.

A ház alapozását csak ezt követően kezdhettük el.

Apám, ismeretségei révén, szerzett cementet, s miután kiástuk az alapot, elkészítettük a két helyiségre tervezett épület alapozását. Közben a Fődásásban vályogot vetettünk. Az agyagot vízzel fölengedtük, pelyvával összegyúrtuk, s a vályog-

vetőkbe tömködtük. Amikor a vályogtéglák megszikkadtak, szellős gúlákat raktunk belőlük, hogy a levegő átjárjon közöttük. Ahogy szállíthatóvá száradtak, elfuvaroztuk a több száz vályogtéglát a már meglevő alaphoz.

A kútból kitermelt földből egy kőművesládában „sárt csináltunk”, s neki látunk felhúzni a falakat. Nem ment valami jól a munka, a hátsó falrész valahogy görbére sikeredett, le kellett bontani, s újarakni, amíg egyenes nem lett. A tetőt Kovács szomszéd ácsolta fel a falakra, és szinte semmit sem változott kalapácsütéseinek örökre belém bevésődött ritmusa, még abból az időből, amikor az iskola udvarán a koporsók fedelét szögezte le. Új házunk két helyiségből állt: elől a lakószoba – egyben konyha is –, hátul pedig az istálló. A szoba mennyezetének befedésére még jutott deszka, de az istálló „padlása” összekötözött nádcsomókból készült. Miután a falakat bevakoltuk, egy kis kályhát állítottunk be a sarokba, s én naphosszat tüzeltem benne, hogy a falak kiszáradjanak. Végül is kiköltöztünk nagyapám házából, s így mi lettünk az Újtelep első lakói. Ebben a kicsi házban született Laci öcsém 1952-ban. Egy ideig öten szorongtunk az egyetlen szobában.

Amikor még a házhelyeket mértük ki, Vasas Feri, tudván milyen helyzetbe jutottam, azt javasolta, hogy iratkozzam be az ipolybéli, most nyíló Mezőgazdasági Tanonciskolába. Fogalmam sem volt arról, hogy merre van Ipolybél, s hogy egy ilyen tanonciskola mit tartogathat a számomra. Azonban erősen élt bennem valami mehetnék, bármerre, bármi áron, hogy a „párkányi kudarc” keserűségét valamivel feloldjam.

Lajos bátyám ekkor már Párkányban, a járási hivatalban dolgozott, azt hiszem a mezőgazdasági részlegen, tehát mi sem volt természetesebb, mint hogy hozzá forduljak segítségért, továbbtanulásom ügyében. Beutaztam hát Párkányba, ahol Lajos bátyám hamar elrendezte felvételemet. Így kerültem Ipolybéltre, az akkor megalakított Mezőgazdasági Tanonciskolába. Leszámítva a keszi „magyar kurzust”, itt tanulhattam első alkalommal az anyanyelvemen, vagyis magyarul.

Ha ma az eddig meg- és felidézett nyolc-kilenc év eseményeit újragondolom, akkor egyértelművé válik, hogy ezeknek az éveknél a megélt történései olyan hihetetlenül gazdag élményhalmazokká – élményhalmazokká – épültek bennem, amely – vagy amelyek – a későbbiek során írói munkám teljes egészét alapvetően határozták meg. Lényegében évtizedeken keresztül ezt az EGÉSZET próbáltam – részzeire bontva – megírni, s még ma is vannak olyan fragmentumai, amelyek megíratlanok, s feltehetően soha meg se íródnak.

Tíz-tizenöt évvel ezelőtt ez még valamiféle nyugtalanságot ébresztett volna bennem, ma azonban már tudom, hogy igazán az marad meg sajátomnak az idők végezetéig, amit nem írok le...

